

УДК 811.112.2'38

Г. В. Вальчук,
кандидат філологічних наук, доцент;
Л. А. Кухар,
старший викладач
(Хмельницький національний університет)

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ КОМПОЗИТ

Стаття присвячена вивченню складних субстантивних одиниць, які є досить поширеними в усіх підсистемах сучасної німецької мови і відзначаються високим експресивно-стилістичним потенціалом і широким спектром комунікативно-дискурсивних характеристик. Автори досліджують семантико-стилістичні функції субстантивних композитів.

На прикладах продемонстровано стилістичні ефекти, які можуть виникати на основі контрасту композиту з макроконтекстом або культурологічним фоном.

У роботах зі словотворення дослідниками німецької мови вивчено різні аспекти творення і функціонування структурно-складних субстантивних утворень. Увага вчених концентрувалася переважно на описі структурно-семантичних відношень між компонентами композит (Г. Пауль, Є. Шендельс, М. Д. Степанова, О. С. Кубрякова). Разом з тим теоретики словотворення і стилісти неодноразово звертали увагу на можливості виявлення стилістичної релевантності складних слів за рахунок взаємодії в них різних рівнів мови (Е. Різель, Д. Фаульзайт, В. Фляйшер, Д. Герберг).

У науковій літературі, присвяченій функціонуванню словотворчих продуктів у тексті, висвітлюються такі аспекти: когезія, словотвір і декодування, обумовленість словотворчих моделей типом тексту. Ці аспекти пов'язані з ознаками текстуральності: когезією, можливістю декодування, інформативністю, ситуативною обумовленістю й інтертекстуальністю [1: 75].

Когезія створюється шляхом переплетення і повторення на ділянці тексту основних морфем і є вираженням змістовної єдності, яка в мовному плані припускає розгортання ізотопічних ланцюжків. Приклад таких ланцюжків приводить М. Шредер [1: 76-78], наочно демонструючи, що складні слова, як і інші словотворчі продукти, залучені в процес топікалізації. Композити мають складну морфемну структуру, отже, є "ідеальними засобами топікалізації" [2: 40]. Стилiстично марковані одиниці не є винятком. М. Шредер вказує також на прямий зв'язок між словотворчими продуктами й інформативною функцією тексту [1: 78]. Автор наводить приклади – текстові окказіоналізми, значення яких розшифровуються на основі контексту.

Можливість декодування пов'язана із зрозумілістю висловлювань і рівнем розуміння реципієнта. Утворення і сприйняття залежать і від ситуації, наприклад, композит *Spielstraße* як мікротекст на знаку дорожнього руху слугує, передусім, попередженням учасникам дорожнього руху [1: 80]. Словотворчі характеристики окремих типів текстів на матеріалі німецької мови вивчено ще недостатньо.

При аналізі функцій стилістично маркованих композитів саме аспекти інформативності і сприйняття, а, отже, декодування і дії є найбільш важливими. Оскільки інформативність пов'язана більшою мірою із семантикою, а дія – з прагматикою, ми надалі розрізнятимемо семантико-стилістичні і прагматистилістичні функції. До семантико-стилістичних функцій композитів належать: функція узагальнення, компресія, функція створення підтексту. До прагматичних функцій належать функція експліцитної оцінки та функція опосередкованої оцінки.

Мета статті – розглянути та проаналізувати семантико-стилістичні функції композитів.

Функція узагальнення може бути проілюстрована композитами, у яких через конкретні або абстрактні просторові поняття може досягатися значення збірності. Це одиниці з другими компонентами *-landschaft, -szene, -berg, -ausland, -dschungel*. Другі компоненти композитів цієї групи – це метафори (*Museumslandschaft, Medienlandschaft, Unternehmenslandschaft, Preisberg, Marktszene*). Композити з компонентами *-landschaft, -szene, -berg* зустрічаються в текстах досить часто і тому не містять ефекту новизни або незвичності, а образність, яку вони несуть, не є яскравою.

У досліджуваному матеріалі є приклади, в яких узагальнююче значення поєднується з яскравішою образністю і / або оціночністю. Так, у наступних контекстах використано метафору – *dschungel*, яка має до того ж значення збірності. Метафора містить негативну оцінку, оскільки поняття "джунглі" викликає асоціацію чогось заплутаного і незрозумілого: *Techno-Dschungel, Paragrafendschungel, Gesetzdschungel, Marktdschungel*.

Узагальнення інформації ми спостерігаємо і в групі композитів, побудованих відповідно до концептуальної метафори вищої точки простору. Просторово співвіднесені компоненти такої метафори досить часто використовуються у мові і тяжіють до напівафіксів або ж є такими. Наприклад, компонент *Spitzen* розглядається як напівафікс [3: 384]. Аналогічно використовується

компонент *Gipfel*:- die Versprechungen in einsame *Gipfelzonen* tragen; Deutschland muss in diesem Zweig weltweit *Spitzenreiter* werden.

Схожу групу становлять композити, у яких часові поняття, що містяться в першому компоненті, використовуються як епітети і гіперболи, наприклад: *Zeitpolitik, Jahrhundertprojekt, Jahrhundertvertrag*.

Композит *United-Colours-of-Bach-Pluralismus*, узагальнюючи, називає ситуацію фестивалю музики Й.С. Баха, на якому виконавці представляли різноманітні інтерпретації, використовуючи аналогію з відомою торговельною фірмою елегантного модного одягу (*United Colours of Benetton*). У першому компоненті – назва фестивалю, другий компонент – метафора, що підкреслює різноманітність можливих стилів виконання і їх вишуканість. Образ у цьому випадку експресивніший і наочніший.

Функція компресії іманентна практично усьому корпусу досліджуваних одиниць, тому вона розглядатиметься як гіперфункція. Компресія передбачає, що в мовній одиниці знаходиться невиражена вербальними засобами інформація, яку прийнято іменувати імпліцитною. Імпліцитна інформація може при декодуванні стилістично значущих композитів "розшифровуватися" з опорою на текстові пресупозиції. Поняття компресії пов'язане з поняттям імплікації або логічним відношенням слідування. У логіці під імплікацією розуміється "логічна дія, що пов'язує два висловлювання в складне висловлювання за допомогою логічної зв'язки, якій більшою мірою відповідає сполучник "якщо..., то" [4: 192-193]. Графічно ця дія може бути показана схемою $A \rightarrow B$, де з A імплікує / містить B ; A розглядається як антецедент, а B як консеквент. Поняття імплікації розглядається як "лексична солідарність" (*lexikalische Solidarität*) [5: 363], що означає відношення між значеннями лексем, коли значення основної лексеми припускає значення іншої лексеми (наприклад, "greifen" імплікує / містить значення "mit der Hand"). Під текстовою імплікацією І. В. Арнольд розуміє "додатковий сенс, який мається на увазі, тобто вид припущення, заснований на синтагматичних зв'язках співвіднесених елементів антецедента" [6: 87]. Текстова імплікація, на думку І. В. Арнольд, обмежена рамками мікроконтексту, який відповідає епізоду [6: 87], що в нашому випадку розглядається як макроконтекст на відміну від структурного мікроконтексту самої одиниці.

При компресії, що має місце при утворенні складних слів, експлікуються антецеденти імплікацій, консеквенти ж відновлюються на основі контексту. Ми розуміємо імплікацію як властивість одиниці вмістити той або інший об'єм інформації, який може бути розшифрований на основі контексту. Наприклад, *geriet die Regierung in die politische Schußlinie – vom Wirtschafts-Kritiker-Streit ganz abgesehen* [Berlin life: 7]. На основі значень компонентів композиту і контексту вся одиниця трактується як "суперечка критиків з питань економіки". Частина інформації, експлікація якої вимагала б певних відмінок і додавання прийменникової групи, імплікується (порівняйте *Streit der Kritiker zu den Fragen der Wirtschaft*). Відновлюється ця інформація при аналізі того, що є в тексті, тобто антецедентів. Модель субстантивного словоскладання дозволила подати інформацію в стислому виді.

Імплікуватися / піддаватися компресії можуть різні за довжиною відрізки інформації: як дуже короткі (прийменники), так і довші (лексеми, прийменники і лексеми). *Die Landwirtschaftsminister verhandelten in Vier-Augen-Gesprächen (führten Gespräche unter vier)* [Berlin life: 7]. У дужках подано перифразу, що містить імпліцитну інформацію. У наведеному прикладі імпліковані / переведені на латентний рівень лексеми і прийменники.

Група композитів, що виконують гіперфункцію компресії, представлена широким спектром стилістичних фігур. Розглянемо можливості реалізації імплікативної функції композитами, що мають у своєму складі епітети. Як було помічено вище, такі одиниці утворюються відповідно до принципу внутрішньомодельного фокусування. Поняття, що знаходиться у фокусі, є характеристикою якогонебудь денотата і спрямовує увагу читача, головним чином, за рахунок своєї незвичності, на можливі в цій ситуації консеквенти. У прикладі, *Kinderladen-Mutter*, характеристика матері дається через слово *Kinderladen* "магазин дитячих товарів", імпліцитна інформація може трактуватися як "часта відвідувачка таких магазинів; прискіплива клієнтка".

Компресована інформація може експлікуватися у перифразах, що пояснюють значення одиниць: *Drei-Stunden-Bandwürms (Stau, wo man drei Stunden verbringen muss)*.

У наступних контекстах імпліцитно присутня характеристика швидкості дії, яка дається за рахунок темпорального співвіднесеного компонента: *Wirtschaftsfragen werden im Joggingtempo (das Tempo des Gesprächs ist nicht schneller als das Tempo, in dem man dabei geht) besprochen. Die Übertragungsqualität ist jedoch wegen der ständigen Datenstaus (die Daten werden nicht schnell übertragen, man muss warten, wie im Stau auf der Straße) im Netz eher bescheiden* [Berlin life: 7]. У наведених прикладах наявна семантична компресія. Як видно з перифраз у дужках, переведена в латентний план інформація легко відновлюється на основі контексту.

Проте в деяких випадках не можна однозначно інтерпретувати піддану компресії інформацію. Наприклад: *In jeder Small-Talk-Geste war zu spüren*. Наведений композит може означати "жести під час світської бесіди", причому невідомо, які саме. Проте логічніше було б трактувати його як метонімію.

У цьому випадку значення складного слова передається перифразою "репліки, кинуті мимохіть під час світської розмови".

З поняттям компресії пов'язане питання про те, наскільки повно може бути декодована імпліцитна частина інформації. Відомо, що одна і та ж одиниця може мати декілька тлумачень, оскільки стилістично марковані композити часто є перенасиченими в смисловому плані. Іншими словами, в них імпліцитно присутній певний додатковий, такий, що не отримав вербального вираження зміст, який не виводиться тільки на основі контексту. Цей зміст можна витягнути, спираючись на латентні позиції. Тим самим логічно припустити, що одна із семантико-стилістичних функцій досліджуваних одиниць – це функція переведення частини семантичної інформації в прихований план.

Прихований / латентний зміст у подібних випадках позначається поняттям імплікатура [5: 258]. Це поняття досліджене в області синтаксису на прикладі англійської мови Грайсом, на прикладі німецької – Рольфом і Лідтке. Імплікатура – це те, що мається на увазі у висловлюванні, але не знаходить вербального вираження [5: 258]. Під імплікатурою розуміють також процес декодування сказаного, у якому розрізняються поняття "сказане" і те, що "малося на увазі" [8: 23].

У лінгвістичній літературі описано конвенціональні і конверсаціональні імплікатури. Конвенціональні імплікатури є частиною змісту висловлювання, вони виводяться зі значень складових частин на підставі соціокультурного досвіду. Серед ознак конверсаціональних імплікатур Е. Рольф відмічає неоднозначність (одне висловлювання може мати декілька імплікатур) і неконвенціональність [9: 116-117]. У цьому сенсі вони близькі до текстових імплікацій і мають такі властивості, як варіативність (можливість декількох тлумачень) і рематичність [6: 87]. До форм конверсаціональних імплікатур Х. П. Грайс відносить іронію, метафору, гіперболу і літоту. Образність, яка відіграє особливу роль при створенні імплікації, є "чинником інтенсифікації співтворчості читача і засобом компресії інформації" [10: 88].

Словоскладання і універбація, які дозволяють перевести в латентний план лексичні і граматичні показники співвідношень між складовими частинами композиту, роблять можливою реалізацію у компактних висловлюваннях різних видів імплікатур. Конвенціональні імплікатури мають місце при вживанні композитів, що містять алюзії і ремінісценції. Конверсаціональні імплікатури можна прослідкувати на прикладах іронії, метафори і гіперболи. У цих випадках реалізується функція створення підтексту. Так, наприклад, характеристику речей, з якими стикаються в повсякденному житті, подано через метафоричний вираз "*in der Alltagsarchäologie finden*". Метафоричне порівняння з археологічними розкопками дозволяє припустити прихований зміст: "деякі з речей старі; щоб їх виявити, потрібно попрацювати; серед них може бути щось цінне і т. д.". Неоднозначність можливих тлумачень обумовлює в цьому випадку і неоднозначність оцінки.

У наступному контексті присутня однозначна негативна оцінка: *er hat Kopfprothese getragen*. На підставі гіперболи *Kopfprothese tragen* прихований зміст може бути розшифрований, як насмішка над людиною, яку вважають хворою, несамотійною в ухваленні рішень і, відповідно, нездатною управляти людьми чи державою. Можливі латентні значення "протез – неповноцінна заміна частини тіла; той, хто носить протез – хворий; частина тіла, замінена протезом, не здатна повною мірою виконувати свої функції; головний мозок – дуже важливий орган для людини, що дозволяє здійснювати мислення" і так далі.

Композит *mit dem Strickjackenscharm regieren* є прикладом іронічної імплікатури. Цей композит є оксюмороном, у якому поєднуються поняття "в'язаний светр" і "шарм". Йдеться про людину, що займає пост керівника фірми. Іронія будується на протиставленні: "людина, якій притаманний певний шарм і зв'язані вручну кофти". Завдяки іронії "шарм", цієї людини ставиться під сумнів. Імплікатури, або те, що малося на увазі, можна сформулювати таким чином: "у нього старомодні способи управління; його стиль не викликає схвалення у сучасників". Спираючись вони на латентні значення "ручним в'язанням займаються, в основному, люди похилого віку, самозв'язані речі не елегантні, шарм припускає елегантність" і тому подібне.

Конвенціональність ми розуміємо як наявність певного знання про що-небудь, властивого для якого-небудь культурного середовища. Значення композита можна зрозуміти лише на тлі соціокультурного досвіду: *Sie handeln mit Bedacht. Sie legen die praktische Vernunft jener Kohlenpottidentität an den Tag.* [Berlin life: 7]. Вони діють обдуманно. У них є природна практична кмітливість робітників і шахтарів Рурської області. Буквально композит означає "ідентичність вугільному ковшу". Для декодування необхідно знати, що в Рурській області видобувають вугілля, що шахтарі мають практичну кмітливість.

Отже, семантико-стилістичні функції співвідносяться з кількістю інформації, яку передає композит і базуються на властивоті композита імплікувати додатковий зміст, завдяки чому є засобом організації підтексту. Смислові імплікації компресують інформацію, яка міститься в контексті або отримують її з латентних позицій. Перспективним вбачається дослідження прагматистичних функцій стилістично маркованих композит, так як субстантивні композити є досить поширеними у

всіх підсистемах сучасної німецької мови і відзначаються високим експресивно-стилістичним потенціалом та широким спектром комунікативно-дискурсивних характеристик.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Schröder M. Wortbildungsprodukte im Text // Fleischer W., Barz I. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: Max Niemeyer, 1992. – 375 s.
2. Fleischer W. Stilistik der deutschen Gegenwartssprache / Hrsg. Von W. Fleischer; G. Michel; G. Starke. – Frankfurt am Main – Berlin – Bern – New York – Wien: Lang, 1993. – 341 s.
3. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка / Под рук. М. Д. Степановой. – М.: Русский язык, 1979. – 536 с.
4. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. – М.: Наука, 1975. – 720 с.
5. Metzler Lexikon Sprache / Hrsg. von Helmut Gluck. – Stuttgart – Weimat: Metzler, 1993. – 711 s.
6. Арнольд И. В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сборник статей / под ред. П. Е. Бахуриной. – Изд-во С. Петербургского ун-та, 1999. – 444 с.
7. Berlin life vom 7. – 13. 10. 99.
8. Liedtke F. Das Gesagte und das Nicht-Gesagte: Zur Definition von Implikaturen // Implikature: Grammatische und Pragmatische Analysen / Hrsg. Von Liedtke F. – Tübingen: Max Niemeyer, 1992. – 19-46 s.
9. Rolf E. Sagen und Meinen: H. Paul Grices Theorie der Konversationsimplikaturen. – Opladen Westfeutscher Verlag 1994. – 169 s.
10. Grice H. P. Intendieren, Meinen, Bedeuten // Handlung, Kommunikation, Bedeutung / Hrsg. von G. Meggle. – Frankfurt am M.: Suhrkamp, 1989. – S. 1-144.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2010 р.

Вальчук Г. В., Кухар Л. А. Семантико-стилистические функции композит.

Статья посвящена исследованию сложных субстантивных единиц, которые достаточно распространены во всех подсистемах немецкого языка, отличаются высоким экспресивно-стилистическим потенциалом и широким спектром коммуникативно-дискурсивных характеристик. Авторы исследуют семантико-стилистические функции субстантивных композит. На примерах продемонстрированы стилистические эффекты, возникающие на основании контраста композит с макроконтекстом и культурологическим фоном.

Valchuk H.V., Kuhar L. A. Semantic and Stylistic Functions of composites.

The article is devoted to the study of complex substantive units which are rather widely used in all subsystems of modern German. They are characterized by high expressive and stylistic potential and wide spectrum of communicative and discourse features. The authors investigate semantic and stylistic functions of substantive composites. The examples are given to show stylistic effects which can appear on the basis of contrast of a composite and macrocontext or culturological background.